

Снежана ГЕРАСИМОВА-МАТЕСКА

ИНТЕГРИРАНАТА ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО СВЕТСКИ РАМКИ И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Интегрираната заштита за првпат се дефинира во Европската повелба за архитектонското наследство, усвоена во Амстердам во 1975 година. Принципите на интегрираната заштита се вградени во сите значајни документи усвоени на меѓународно ниво до денес. Значењето на интегрираната заштита се менува со текот на времето, но во својата основа таа подразбира интеграција на интересите на заштитата на културното наследство во рамките на генералниот процес на планирање и менаџмент со градовите и регионите.

Законските рамки на интегрираната заштита во Република Македонија за првпат се воспоставени со донесувањето на Законот за заштита на културното наследство во 2004 година. Првите чекори кон имплементацијата на принципите на интегрираната заштита се направени со изработката на заштитно-конзерваторски основи за различни видови планови.

Развој на концептот на интегрирана заштита во светски рамки

Промените и континуитетот, иако на прв поглед се чини дека се контрадикторни, сепак се тесно поврзани фактори што треба да се разгледуваат заедно кога е во прашање заштитата на културното наследство. Комплексноста на процесот на урбаната и територијалната трансформација, во кој заштитата на културното наследство е изложена на голем број интереси и цели, бара интегративен пристап.

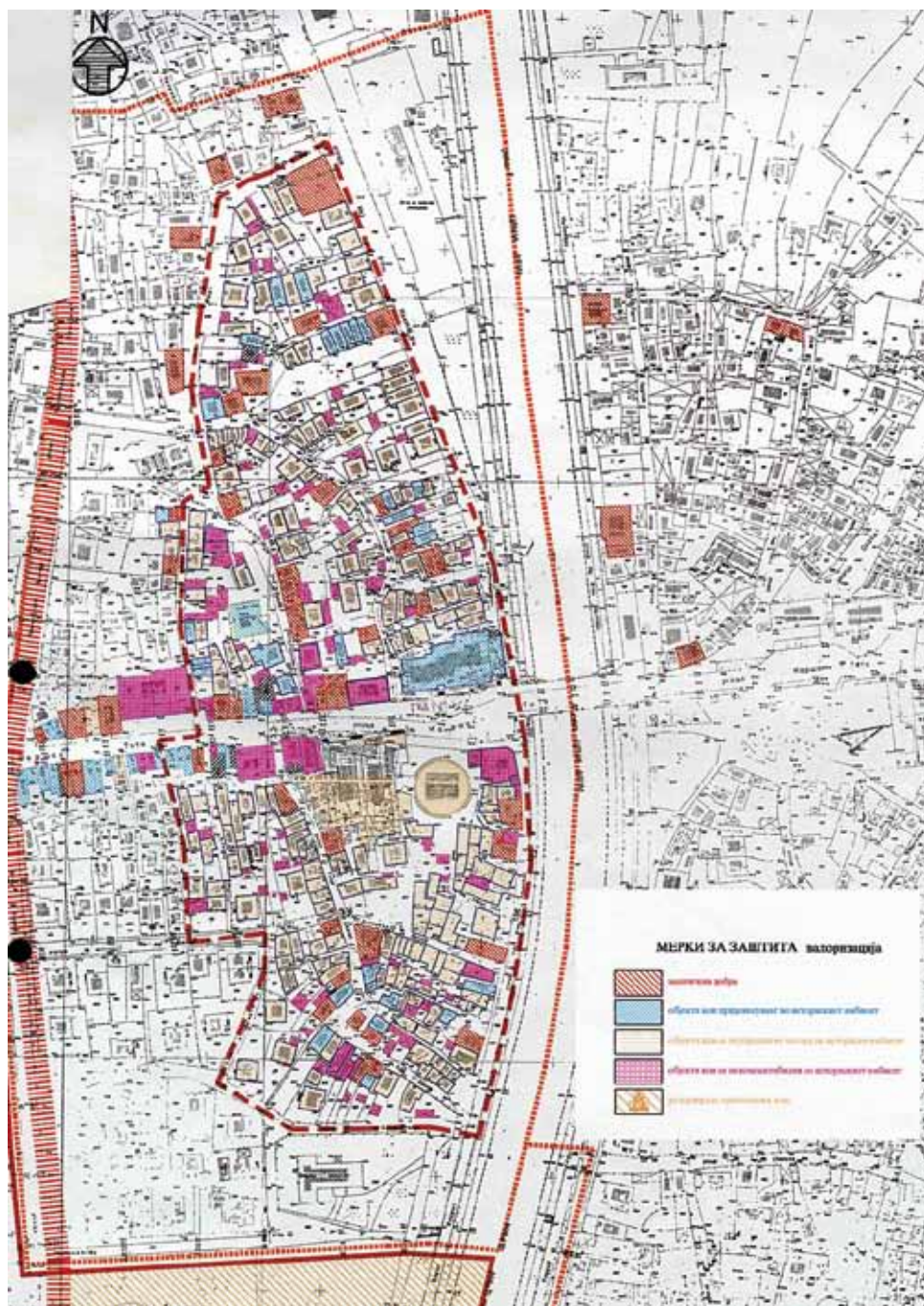
Интеграцијата на културното наследство во поширокиот развоен процес на урбаните населби, како идеја се појавила во повеќе документи во седумдесеттите години од 20 век. Интегрирана-

та заштита за првпат се дефинира во *Европската повелба за архитектонското наследство*, усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа на 26.09.1975 година во Амстердам. Во оваа Повелба се заклучува дека „зачувувањето на архитектонското наследство не може да се смета како посебен проблем туку како значајна цел на урбанистичкото и просторното планирање“ затоа што „иднината на архитектонското наследство зависи најмногу од неговата интеграција во контекст на човековиот живот и од значењето што му се дава во регионалното и градското планирање и развојните програми“.¹

Неколку месеци подоцна, на 14.04.1976 година, Комитетот на министрите на Советот на Европа ја усвоил *Резолуцијата (76) 28*, која се однесува на усвојување закони и прописи за потребите на интегрираната заштита на архитектонското наследство. Оваа Резолуција на исклучителен аналитички и систематски начин ги регулира прашањата што се однесуваат на интегрираната заштита, која ја дефинира како „низа мерки насочени кон обезбедување бесмртност на културното наследство, негово одржување како дел на животната средина, без разлика дали е создадено од човекот или од природата, негово искористување и адаптација за потребите на општеството“.² Овие мерки и нивната интеграција во општест-

¹ Committee of Ministers of the Council of Europe, *European Charter of the Architectural Heritage*, Amsterdam, 26. September 1975, http://www.icomos.org/docs/euroch_e.html

² Committee of Ministers of the Council of Europe, *Resolution (76) 28 Concerning the Adaptation of Laws and Regulations to the Requirements of Integrated Conservation of the Architectural Heritage*, 14. April 1976, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Resources/Texts/Heritage_en.asp#TopOfPage

Сл. 1 Заштитно-конзерваторските основи за Деталниот урбанистички план на УЕ4 – Струга, валоризација на историското јадро на градот (НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј-Охрид)

вениот живот мора да бидат дел на просторното и урбанистичкото планирање. Значи, културното наследство мора да биде интегрирано во современиот живот преку негова инкорпорација како битен елемент во севкупното планирање.

Конвенцијата за заштита на архитектонското наследство на Европа (Гранадската конвенција), усвоена во 1985 година, како една од своите основни цели го дефинира воспоставувањето на принципот на интегрирана заштита.³ Централ-

ната идеја што се провлекува низ целиот текст на Гранадската конвенција е напуштањето на заштитата на изолирани споменици и промовирање на заштитата на архитектонското наследство како дел на политиките на економскиот, општествениот и културниот развој, разгледувано не како инхибиторен фактор, туку како средство за унапредување на животната средина.

³ Committee of Ministers of the Council of Europe, *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of*

Europe, Granada, 3. October 1985, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=121&CM=8&DF=4/28/2008&CL=ENG>

Значењето на интегрираната заштита се менува со тек на времето. Во *Вашигтонската повелба*, усвоена во 1987 година, се препорачува „Заштитата на историските градови и другите историски урбани подрачја да биде интегрален дел од кохерентните политики на економскиот и општествениот развој и урбаното и регионалното планирање на секое ниво.“⁴

На Третата европска конференција на министрите одговорни за културното наследство (Валета, 16-17 јануари 1992 год.) е решено да се развие паневропска соработка на полето на културното наследство (резолуции 2 и 3), за која е потребно „да се одреди интегрирана конзервација на наследството во контекст на транснационалните секторски политики за физичката и човековата околина, со посебен акцент на рамноправниот развој на историските градови“.⁵

Разгледувајќи ги вредностите на културното наследство за општеството, министрите на земјите членки на Советот на Европа, на конференцијата одржана во Фаро во 2005 година, ја усвоиле *Рамковната конвенција за вредностите на културното наследство за општеството*, во која потенцирале дека „конзервацијата на културното наследство и неговото одржливо користење имаат за цел развој на човештвото и квалитетот на животот“. Поради тоа ја промовирале „заштитата на културното наследство како централен фактор во заедничката поддршка на целите на одржливиот развој, културната разновидност и современата креативност“ и „интегративниот пристап кон политиките што ја разгледуваат културната, биолошката, геолошката и пејзажната разновидност, за да се постигне баланс меѓу овие елементи.“⁶

Во својата суштина културното наследство претставува интегрален дел на нашето опкружување. Животната средина има културни димензии што не може да се одвојат од природата, па така културното наследство може да биде дел на културниот предел и да претставува битен фактор во просторното планирање, економскиот развој, управувањето со животната средина и општествената кохезија.

⁴ ICOMOS General Assembly, *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*, Washington, October 1987, http://www.international.icomos.org/e_towns.htm

⁵ Robert Pickard, *Европско културно наследство (II дел) Преглед на Уредби и активности*, Скопје 2008, 33.

⁶ Committee of Ministers of the Council of Europe, *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, 27-28 October 2005 Faro, Portugal, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=199&CM=8&CL=ENG>

Интегрираната заштита подразбира интеграција на интересите на заштитата на културното наследство во рамките на генералниот процес на планирање и управување со градовите и регионите. Таа ја нагласува конзервацијата на физичкиот и просторниот аспект во развојниот процес на градовите, барајќи одржлив развој со трансформација на културното наследство на градот во богатство што придонесува кон културните, општествените, економските и физичките димензии на развојниот процес.⁷ Социјалните елементи сега добиваат иста тежина како и архитектонските и историските елементи, а квалитетите што треба да се сочуваат вклучуваат различни функции, кои градот или урбаното подрачје ги имале со текот на времето.

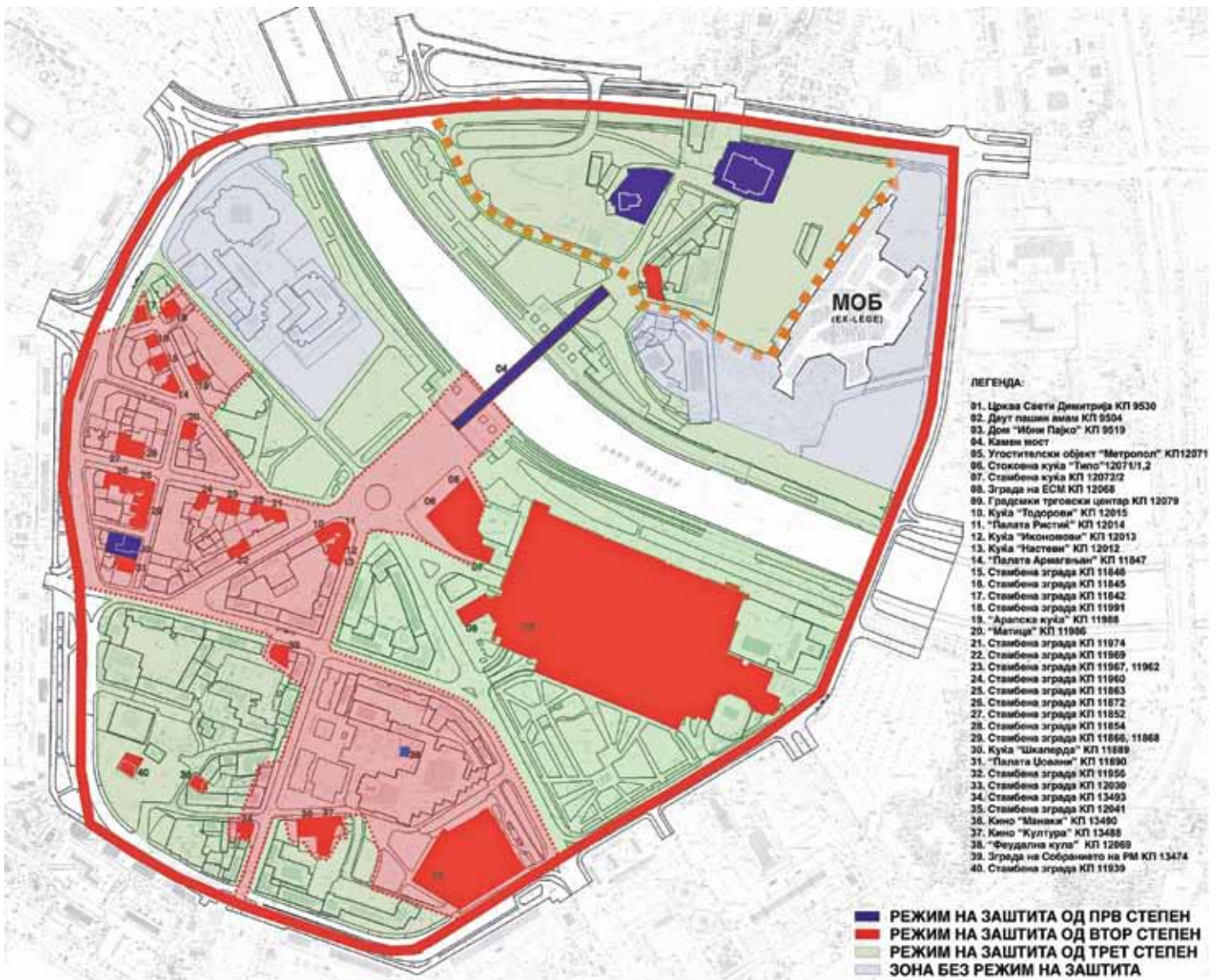
Притоа основен интерес на физичките и функционалните интервенции во наследените средини е подобрување на квалитетот на животот, на работните и рекреационите услови и адаптации за употреба, без компромисни решенија на сметка на постојните вредности, кои произлегуваат од карактерот и значењето на историската урбана матрица и форма. Живите историски градови бараат политика на градско планирање и управување што ја зема конзервацијата како еден од клучните фактори. Во овој процес, автентичноста и интегритетот на историскиот град, кои се одредени со различни фактори, не треба да се нарушат.

Интегрираната заштита на архитектонското урбано наследство може да се набљудува како процес што дозволува да се вратат условите за витални и динамички врски меѓу општествените, економските, еколошките и културните фактори.

За остварување на целите на интегрираната заштита е потребно интеграцијата на културното наследство да се спроведе и на политичко и на планерско ниво. За интеграција на политичко ниво најпрво е потребно да се обезбедат законски рамки на интегрираната заштита, нејзино спроведување и поддршка од извршната власт, а потоа интеграција на концептот на заштита како основа на сите развојни стратегии, со што би се обезбедила економска, социјална и културна одржливост.

Интеграцијата на културното наследство на планерско ниво треба да се спроведе во сите сегменти на планирање на развојот, не само во рамките на просторното и урбанистичко планирање. За да се постигне целосна интеграција на културното наследство на планерско ниво е потребно да

⁷ Mendes Zanchetti, S. et al, *Bridging the disciplines and cooperative action: interfaces in integrated urban conservation*, *City & Time* 1 (1); Presentation, <http://www.cecib.org/novo/revista/docs2004/CT-2004-12.pdf>

Сл.2 Заштитно-конзерваторските основи за Деталниот урбанистички план „Мал Ринг“ – Скопје, режим на заштита на споменичката целина (НУ Конзерваторски центар-Скопје)

се креира добра база на податоци, да се обезбеди координација помеѓу сите владини институции, да се развијат контролни механизми на развојот и да се обезбеди учество на сите заинтересирани страни во процесот на планирањето и заштитата на културното наследство.

Развој на концептот на интегрираната заштита во Република Македонија

Разгледувајќи ја конфликтната ситуација на модерната урбана реалност во Република Македонија, се чини дека е невозможно да се регулираат различните интереси на културните и економските вредности на културното наследство. Економскиот развој и одржувањето на карактерот на културното наследство, особено на наследените целини, се чини дека се некомпатибилни. Сепак,

конзерваторскиот пристап може да ги интегрира ако развојните стратегии ги поддржуваат внатрешните вредности на културното наследство. Интегрираниот конзерваторски пристап денес е еден од основните начини со кои одржливоста може да се внесе во историските градови.

Службите за заштита на културното наследство во Република Македонија ги направиле првите чекори за воведување на принципите на интегрираната заштита непосредно по усвојувањето на Амстердамската декларација во 1975 година,⁸ со изработка на заштитните режими на градителското наследство за сите градови во кои постоела поголема концентрација на сочувано културно наследство. Овие студии се изработувале за пот-

⁸ *The Declaration of Amsterdam*, Congress on the European Architectural Heritage, 21-25 October 1975, <http://www.icomos.org/docs/amsterdam.html>

ребите на урбанистичките планови од различни нивоа. Поради непостоењето соодветна законска регулатива, институциите за заштита на културното наследство што ги изработувале овие студии, имале различен приод како во утврдувањето на општите рамки на заштитниот режим, така и во поглед на конкретизирањето на специфичните услови за негово спроведување.

Интегрираната заштита во Република Македонија за првпат законски е регулирана со донесувањето на Законот за заштита на културното наследство во 2004 година.⁹ Во ова законско решение заштитата на културното наследство е дефинирана како една од основните цели на просторното и урбанистичкото планирање.

Вградувањето на соодветен режим за културното наследство во просторните и урбанистичките планови се прави според одобрени и заверени заштитно-конзерваторски основи за културното наследство, кои претставуваат документациона основа за третманот на културното наследство во плановите. Заштитно-конзерваторските основи се изработуваат за плановите од сите нивоа на планирање, ако на територијата што ја опфаќа планот постои културно наследство, или богатства за кои основано се претпоставува дека претставуваат културно наследство.

Во текот на 2006-2007 година се изработени првите заштитно-конзерваторски основи за планови од сите нивоа на планирање, со кои се утврдува третманот на културното наследство во планските документи. Нивната изработка и вградување во плановите е задолжителна, така што вредностите и интересот на постојните урбани структури се разгледуваат како еднакви по статус со другите фактори во генералниот планерски процес.

На ниво на просторно планирање се изработени заштитно-конзерваторски основи за просторниот план на Охридско-Преспанскиот регион¹⁰ и просторниот план за Скопскиот регион,¹¹ а во фаза на изготвување се заштитно-конзерваторските основи за просторниот план за Националниот парк Галичица. Просторните планови за кои се изработени заштитно-конзерваторски основи се однесуваат на подрачја со исклучително вредно природно и културно наследство, кое треба да се вклопи и заштити во рамките на развојните стратегии на регионот. Студијата што се однесува на

заштитата на културното наследство ја изработија надлежните јавни установи за заштита на културното наследство. Имајќи ја предвид комплексноста и разновидноста на регионите што произлегува од интеракцијата на човекот и природата низ историјата, беа формирани мултидисциплинарни работни тимови за изработка на студиите. За да може конзерваторските и развојните стратегии да се развиваат паралелно и економскиот развој да не биде одвоен од прашањата што се однесуваат на заштитата и конзервацијата, беше потребно да се воспостави активна соработка со останатите секторски политики: економскиот развој, животната средина, домувањето и т.н., а исто така беше важно да се интегрираат перцепциите на експертите од различните сектори со перцепциите на населението на локалните заедници, што при изработката на овие планови не се оствари. Конзерваторите на културното наследство што ги изработија студиите, беа фокусирани на поединечните споменици и споменичките целини, третирајќи го културниот предел како нивна заднина, не разгледувајќи го неговото значење и вредност, поради тоа што валоризацијата на културниот предел во Македонија се уште не е ни започната. Бидејќи природното и културното наследство се предмет на посебни управувачки политики и инструменти, се соочивме со проблемот на нивната интеграција во планерските рамки. Културното наследство е третирано само за себе, без да се направи обид за негово вклучување и искористување во социоекономскиот развој на регионите. Негативните резултати на ваквиот пристап би требало да се очекуваат во текот на имплементацијата на плановите и изработката на планската документација од пониските нивоа.

За потребите на урбанистичките планови се изработени поголем број заштитно-конзерваторски основи за генерални и детални урбанистички планови за Охрид, Струга, Скопје, Струмица, Гевгелија, Дојран, Кратово, Дебар, Прилеп, Крушево, Велес, Кочани, Куманово, Гостивар и Битола. Врз основа на детален инвентар на културното наследство изработен за подрачјето на планот се пропишани насоки за заштита и развој за споменичките целини и за секој поединечен објект со статус на културно наследство. Во рамките на интегрираната заштита при изработката на деталните урбанистички планови се вклучуваат различни активности, кои се однесуваат на политичките и техничките аспекти, како и на имплементацијата на планот. Ваквиот пристап ја зема предвид постојната урбана структура, но интегрираната заштита нема за цел фиксирање на денешната ситуација, туку создавање систем со кој постојната

⁹ Закон за заштита на културното наследство, „Службен весник на РМ“ бр. 20/04 и 115/07.

¹⁰ Планот е во фаза на усвојување.

¹¹ Планот е во нацрт фаза и претстои спроведување на законската процедура за усвојување на нацрт планот и изработка и усвојување на предлог планот.

Сл. 3 Ристиќева палата, дел од културното наследство на „Малиот Ринг“ во Скопје кое треба плански да се зачува во рамките на деталниот урбанистички план

урбана структура се ревитализира и прима нови функции во границите на своите можности. Поради тоа, од исклучителна важност е да се обезбеди политичка поддршка на генералните аспекти на интегрираната заштита, што е многу тешко поради различните интереси, особено во фаза на деталното планирање. Локалната заедница мора да се убеди дека наследената средина се уште има специфични развојни можности, без да се наруши нејзиниот идентитет, за да ги прифати насоките за заштита на културното наследство пропишани во заштитно-конзерваторските основи и вградени во урбанистичкиот план.

Во нашата конзерваторска практика, и покрај постоењето на законската регулатива и нејзината имплементација, заштитата се уште тешко се интегрира во глобалното планирање на животната средина и процесот на одлучување. Вредностите на културното наследство не се земаат секогаш предвид при одлучувањето на планерите и другите заинтересирани страни, особено поради тоа што нивната идентификација не е лесна, а одговорноста за културното наследство припаѓа само на еден политички сектор. При планирањето се уште не се зема предвид економската вредност на културното наследство и нејзините ефекти, директни и индиректни, врз материјалното богатство на третиралиот простор, туку културно-

то наследство се набљудува како мртов товар на економијата.

Стручњациите на различните сектори што партиципираат во планерскиот процес работат во различни институции, на посебни секторски студии, користејќи посебна легислатива, и покрај тоа што интегрираната заштита подразбира заедничка работа на еден плански проект.

Културното наследство во Република Македонија е одговорност на централните државни институции. Поблиска соработка меѓу институциите задолжени за културното наследство и животната средина се уште не е воспоставена, локалните заедници не ја преземаат одговорноста за потребите на наследството, стопанскиот сектор не го прифаќа наследството како одговорност туку како бариера за прогресот, така што заштитата на наследството се поставува како маргинална активност. Изработката на конзерваторската документација за урбанистичките планови се смета за формалност за да се задоволи законската регулатива, а не како суштински дел на планирањето на наследените целини. Поради тоа, насоките и режимот на заштита пропишани во заштитно-конзерваторските основи се вградуваат во планскиот документ само ако не се во судир со интересите на другите сектори на планирање, без проценка на реалните вредности на наследството.

Битен елемент кој негативно влијае врз планската заштита на културното наследство во рамките на урбаното планирање е „планирањето под висок притисок“, што не е ретка појава во последно време. Различни неформални влијанија, кои доаѓаат не само од неформални групи и поединци поради приватни интереси туку и од оние што ја држат власта, го насочуваат планирањето и негативно влијаат особено во зачувувањето на споменичките целини.

При имплементацијата на урбанистичките планови постои недостиг од методи за проценка на влијанието на одредено планско решение врз културното наследство и покрај тоа што во Законот за заштита на културното наследство постои обврска за пропишување соодветни мерки за намалување на негативните последици во студијата за проценка на влијанието на животната средина. Во досегашната практика, студиите за проценка на влијанието на животната средина немаат вградени насоки и не ги идентификуваат културните вредности, а културното наследство одвај се споменува во овие документи, освен ако не се работи за археолошки наоѓалишта и заштитени подрачја со големи вредности за кои се пропишани строги законски мерки за заштита.

Културното наследство не се набљудува како фактор на животната средина и како дел на политиките на животната средина, поради што интеграцијата на конзервацијата на културното и природното наследство во овој момент во Република Македонија не постои.

Резултатите на полето на интегрирана заштита што произлегуваат од одредбите на Законот за заштита на културното наследство уште не можат да се проценат поради малата временска дистанца од спроведувањето на законот. Сепак, видливо е постоењето на голем број проблеми што влијаат врз интеграцијата на културното наследство во стратегиите на уредување на просторот.

Решавањето на проблемите што се појавуваат во практиката при планирањето и реализацијата на плановите поврзани со интеграцијата на културното наследство во развојниот процес на животната средина зависи од многу фактори и може да се постигне со вклучување на многу учесници во планирањето. Пред сè, планирањето и управувањето со историските средини бара подобрување и усогласување на законската регулатива на различните сектори што учествуваат во планирањето на просторот. Практичните проблеми на живеењето во историските средини може да се решат со учество и соработка на сите заинтересирани страни, урбаните конзерватори, градските планери, градската управа и населението, кои треба да имаат заедничко разбирање за проблемите.

Јавната свест за вредностите на културното наследство во Република Македонија е многу ниска, а особено е загрижувачко неразбирањето на вредностите на културното наследство меѓу структурите надлежни за заштита на животната средина. Поради тоа треба да се интензивира едукациската активност за пошироката јавност, која ќе понуди запознавање со можностите за модерно живеење, почитувајќи ги мерките за заштита на културното наследство. Особено е важно да се стави крај на вештачката поделба меѓу културните и економските вредности на културното наследство и да се обнови автентичната, индивидуална целосност на споменичките целини.

Интеграцијата на управување со природното и културното наследство, креирањето методи и политики за интегрирана процена на влијанието на животната средина, како и интеграцијата на целите на заштитата на природното и културното наследство, ќе придонесат за разрешување на многу конфликтни ситуации што се појавуваат во процесот на просторното и урбанистичкото планирање.

Snezhana GERASIMOVA MATESKA

THE INTEGRATED CONSERVATION OF CULTURAL HERITAGE IN WORLD FRAMES AND IN REPUBLIC OF MACEDONIA

Summary

The integrated conservation of cultural heritage has been asserted in many documents adopted by the Council of Europe, UNESCO and ICOMOS, and we are committed by legislation or just ethically to implement these set guidelines.

Integrated conservation was defined for the first time by the European Charter of Architectural Heritage adopted in 1975 in Amsterdam. This Charter identifies the significance of integrated conservation in the processes of urban and regional planning as one of the most important factors.

The significance of integrated conservation changes in time, but basically it means integration of the concern for protection of cultural heritage within the general planning and governing processes of towns and regions.

In essence, cultural heritage is an integral part of our surrounding. The living environment has cultural dimensions that can not be separated from nature. Hence, cultural heritage can be a part of the cultural landscape, representing an important factor in urban planning, economic development, environment management and social cohesion policies.

In order to ensure sustainable development, the integration of the protection of cultural heritage has to be implemented at political, planning and designing level.

Today, reviewing the conflict situation of modern reality, it seems impossible to regulate the different interests of cultural and economic values of heritage. The economic development and the preservation of the character of cultural heritage, especially of the heritage ensembles, seem to be incompatible. Nevertheless, the conservation approach can be integrated if the development strategies support the inside values of cultural heritage. Today, the integrative conservation approach is one of the basic ways to introduce sustainability in the development of historic towns.

The legislative frames for integrated conservation in the Republic of Macedonia were established for

the first time with the adoption of the Law on Cultural Heritage Protection in 2004. This law defines the protection of cultural heritage as one of the basic goals of spatial and urban planning. The treatment of cultural heritage in planning documents is asserted by producing protective-conservation layouts. The first protective-conservation layouts were compiled in 2006 and 2007 for the detailed, general and spatial plans. Their preparing and inclusion into the plans is compulsory, therefore the values and significance of the permanent urban structure are equally observed in the general planning process with the other involved factors.

Within our conservation practice, in spite of the legislation and its implementation, the integration of heritage protection in the global environmental planning still faces difficulties. The values of cultural heritage are not always taken into account in space planning, but only when they are not in collision with the other planning sectors. In addition, the compiling of conservation documentation is considered a pure formality that should meet the legal requirements.

Cultural heritage is not seen as part of the environment, and there is almost no cooperation among the different factors involved in planning. Only the cultural values of heritage are observed in the planning process, but not the economic values which directly or indirectly influence the development of the given space.

The issues which emerge in practice during the planning process and the implementation of the plans related to the integration of cultural heritage can be resolved by integrating the goals for protection of natural and cultural heritage into the environmental policies, by intensifying the cooperation among the sectors and the raising of the public awareness for the cultural heritage.